

NATALIA RYABCHIKOVA
Mykolaiv

LOCAL HISTORY IN THE MYKOLAIV REGION AT THE 60s – THE FIRST HALF OF THE 1980s OF THE 20th CENTURY

The article by Natalia Ryabchikova tells about the development of historical local history in Mykolaiv region in the 1960s - the first half of the 1980s of the 20th century. The author defines the main areas of activity of professionals and amateurs-enthusiasts against the background of the growing interest of the society towards the history of the native land. The author pays attention to the history of the creation of the Mykolaiv regional organization of the Ukrainian Society for the Protection of Historical and Cultural Monuments, its role in preserving historical memory.

Key words: historical local lore, museums, local history movement, regional archive, society for the protection of historical and cultural monuments.

НАТАЛЬЯ РЯБЧИКОВА
г. Николаев

КРАЕВЕДЕНИЕ НА НИКОЛАЕВЩИНЕ В 60-х – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 80-х ГОДОВ XX СТОЛЕТИЯ

Статья рассказывает о развитии исторического краеведения на Николаевщине в 1960-х – первой половине 1980-х годов XX века. Автор определяет основные направления деятельности профессионалов и любителей-энтузиастов на фоне растущего интереса общества к истории родного края. Особое внимание уделяется истории создания Николаевской областной организации Украинского общества охраны памятников истории и культуры, ее роли в сохранении исторической памяти.

Ключевые слова: историческое краеведение, музеи, краеведческое движение, областной архив, общество охраны памятников истории и культуры.

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2017

УДК 94(477.73) «1944–1945»

ОЛЕКСАНДР УСИКОВ
м. Миколаїв
usikovoo@gmail.com

ПОЧАТОК ВІДБУДОВИ ПРОМИСЛОВОСТІ МИКОЛАЇВЩИНИ (1944–1945 РР.)

Метою статті є дослідження процесу та результатів відбудови промисловості Миколаївщини в перші місяці після вигнання німецько-румунських окупантів та наступні 1944–1946 рр. Вже за півроку після визволення області повністю або частково стали до ладу 216 підприємств союзного і республіканського підпорядкування та місцевої промисловості. Автор статті констатує факт того, що незважаючи на величезні труднощі, протягом перших двох років відбудовано понад 300 промислових підприємств області, економічний сектор Миколаївщини увійшов в добу повоєнного розвитку.

Ключові слова: УРСР, Миколаївщина, промисловість, відбудова, робітництво.

Модерна вітчизняна історична наука неабиякого значення надає регіональним дослідженням. Сьогодні в умовах економічної кризи особливої актуальності набувають історико-економічні дослідження. Вирішення завдання промислового розвитку є нагальною потребою сучасної практики державного

будівництва. Важливе значення в його здійсненні належить історичній науці, що володіє багатим досвідом минулих звершень та уроків, винесених з певних прорахунків.

Вивчення й узагальнення досвіду промислового розвитку окремих регіонів, зокрема Миколаївщини в 1944–1945 рр., має велике

наукове, політичне та практичне значення. Вивчення процесу відбудови промисловості Миколаївщини в повоєнну добу дасть можливість дослідити і глибше усвідомити як загальні закономірності розвитку промислової сфери, так і специфічні умови її практичного здійснення, зважаючи на історичне минуле області в умовах радянської доби, які позначилися на формах, методах і темпах промислового розвитку.

Метою статті є дослідження процесу та результатів відбудови промисловості Миколаївщини в перші місяці після вигнання німецько-румунських окупантів та наступні 1944–1946 рр.

В сучасній вітчизняній історичній науці відсутнє комплексне дослідження зазначеної проблеми. Проте часткове висвітлення вона отримала в працях радянських дослідників П. Виборного, Р. Каца, О. Златопольської, А. Смирнова, В. Домишляєва, а також в працях сучасних науковців В. Бабича, Є. Горбурова, А. Сикварова, М. Шитюка, В. Шкварця.

Розвиваючи стратегічний успіх, наприкінці 1943 р. радянське командування почало цілу низку військових операцій по визволенню Правобережної України і Криму від німецько-румунських окупантів. В результаті Березнегувато-Снігурівської (6–18 березня 1944 р.) фронтової наступальної операції III Українського фронту (командуючий – генерал-армії Р. Я. Малиновський) радянські війська розгромили і відкинули противника від Дніпра, визволили міста Херсон, Новий Буг, селища Казанку, Баштанку, Нову Одесу, Березнегувате, Снігурівку, вийшли на Південний Буг, повністю ізолювали із суші в Криму 17-ту німецьку армію і частину румунських військ, створили вигідний плацдарм для проведення операції по визволенню Миколаєва та Очакова, форсуванню Дністра, відкинули ворога на 140 км на захід і визволили більшу частину території Миколаївської області. 26 березня 1944 р. розпочалася Одеська (26 березня – 14 квітня 1944 р.) фронтова наступальна операція III Українського фронту, в результаті якої визволено Миколаїв, західні і південні райони області. У результаті стрімкого наступу військ II Українського фронту (командуючий – маршал І. С. Конєв) в ході

Умансько-Ботошанської (5 березня – 17 квітня 1944 р.) фронтової наступальної операції визволено північні райони Миколаївщини: Первомайський, Кривоозерський і Врадіївський. 4 квітня 1944 р. Миколаївська область повністю звільнена від ворожих військ [3, 431].

Миколаївська обласна комісія по розслідуванню злочинів німецько-румунських окупантів підготувала і передала до Надзвичайної державної комісії 47 610 актів. Загальна сума збитків, нанесених окупантами, становила 17 млрд. 519 млн крб. [10, 90], у тому числі по Миколаєву 2,5 млрд. крб. [6]. Знищено понад 100 підприємств, 9 058 будівель, 391 промислово-виробнича споруда, 712-складів. Відступаючи, німецько-румунські війська в м. Миколаєві встигли повністю зруйнувати майже всі цехи і стапелі суднобудівних заводів, підірвали електростанцію, знищили залізничні колії, вокзал, вивели з ладу 15 із 17 причалів морського порту, 3 хлібозаводи, 106 магазинів, 19 лікарень, поліклінік і амбулаторій, 3 театри, спалили 350 будинків, вивезли до Німеччини обладнання заводу «Дормашина» [3, 398].

Відбудова зруйнованого війною господарства УРСР розпочалася одразу після вигнання німецько-румунських військ. Програму відновлення економіки визволених районів визначала постанова Раднаркому СРСР «Про невідкладні заходи з відбудови народного господарства в районах, визволених від німецько-фашистської окупації» (серпень 1943 р.). Вже на початковому етапі відбудови простежується поступовий перехід господарства на мирні рейки. На рубежі 1945–1946 рр. проводиться реорганізація органів управління господарства. Зокрема, ліквідовано ряд союзних наркоматів важкої промисловості, а натомість утворено наркомати транспортного, сільськогосподарського машинобудування та приладобудування [1, 20].

Відразу після вигнання окупантів розпочалась відбудова зруйнованого війною господарства Миколаївщини. Звільнення території області викликало небувале трудове і суспільно-політичне піднесення. За короткий строк зібрано 3600 тис. пудів зерна, 30 млн. крб. на танкову колону «Колгоспник Миколаївщини»,

більше 2 млн. крб. на будівництво ескадрилі «Допризивник Миколаївщини». Робітники області передплатили третю державну позику в сумі 64 633 тис. крб. Профорганізації Миколаєва організовували допомогу сім'ям військовослужбовців і інвалідам війни паливом, взуттям, мануфактурою, грішми. Велику роль у вихованні робітництва і мобілізації його на самовіддану працю у відбудовчих роботах і на посилення допомоги фронту відіграла центральна і місцева преса. Обласні газети «Південна правда» і «Бугская заря» (з 1 лютого 1945 р.) виходили тиражем по 10 000 примірників і 18 районних газет – по 1500 примірників [7, 295].

Робітники прийняли активну участь в дводекаднику по очистці і відновленню міста. За активною участю робітників відновлено 10 колодязів, 2 млини, 2 хлібозаводи. Силами робітників споруджено пішохідний міст через ріку Інгул і два аеродроми. В позаурочний час робітники Миколаївщини відпрацювали в 1944 р. на відбудові різних об'єктів понад 435 тис. людино-днів [7, 296]. Тисячі робітників брали участь в суботниках та недільниках для якнайшвидшої відбудови господарства області. Так, 17 липня 1945 р. під час недільника 30 тис. чол. відремонтували приміщення 12 лікарень і поліклінік, 13 амбулаторій, 18 родильних будинків і 53 інших медичних закладів [8, 71]. Виключно на громадських засадах велика кількість робітників допомагала відновлювати роботу транспорту. Зокрема, у відбудові Миколаївського залізничного вузла брало участь понад 5 тис. чол. [9, 50].

Розширення відбудовчих робіт в промисловості і будівництві супроводжувалося зростанням чисельності робітників. В 1944 р. на відбудові Миколаївських суднобудівних заводів працювало понад 30 тис. чол. До липня 1945 р. на заводі ім. 61 комунара вже діяв 61 виробничий об'єкт [9, 49]. У вересні 1945 р. налічувалося близько 90 тис. робітників [7, 299]. Однак все одно відчувалася гостра нестача спеціалістів, кваліфікованих робітників, устаткування, будівельних матеріалів. Через брак палива електричні потужності використовувалися лише на 4–8%. У той же час за надзвичайно складних умов грома-

дяни Миколаївщини показували зразки самовідданої праці й творчої ініціативи у подоланні труднощів. Вже в перші дні після звільнення вжито заходів по відновленню промислових підприємств області. 29 березня 1944 р. розпочав роботу суднобудівний завод ім. 61 комунара. Збитки від руйнування заводу становили 294,7 млн крб. 25 квітня 1944 р. пролунав перший після звільнення міста заводський гудок, а 27 травня заводська електростанція дала першу промислову і побутову електроенергію заводу і місту [3, 448].

21 квітня 1944 р. ДКО прийняв постанову «Про першочергові заходи по відновленню миколаївських суднобудівних заводів» 17 червня – постанову «Про відбудову енергокомбінату». Тільки на виконання першочергових відбудовчих робіт щодо відновлення суднобудівних заводів асигновано 25 млн крб., а всього на відновлення промисловості вкладено 543 млн крб. [10, 90]. Для відбудови та експлуатації заводів, крім робітників, інженерно-технічних працівників та службовців цих підприємств, ДКО дозволив провести у другому кварталі 1944 р. мобілізацію 8 000 чол. Усього ж у 1944 р. у відродженні суднобудівних заводів брали участь 30 000 чол. Серед них українці, росіяни, узбеки, киргизи, молдаване і представники інших національностей. Вже до 1 листопада 1944 р. ЧСЗ відновлений на 50%. Робітники заводу зуміли організувати виготовлення автозапчастин, що дало можливість III Українському фронту відремонтувати понад 500 автомобілів і тим самим збільшити підвіз боєприпасів та продовольства в діючу армію.

Для відновлення вщент зруйнованої промисловості Миколаївщини потрібна була велика кількість робочих рук та велика кількість висококваліфікованих кадрів. На розв'язання цієї проблеми спрямовані постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 12 вересня 1945 р. «Про призов молоді до шкіл ФЗН, ремісничих та залізничних училищ» та від 16 лютого 1945 р. «Про підготовку кадрів масових професій», але під виглядом навчання фактично відбувалось використання дешевої дитячої робочої сили [2, 11]. Також швидко поповнювались ряди робітників за рахунок сільського населення, адже згідно рішення XIII (1946 р.)

з'їзду ЛКСМУ більш ніж 500 тис. українських комсомольців спрямовані на найважливіші будівництва країни. Найбільш охоче на відновлення промисловості вирушала сільська молодь, адже для безпаспортних селян це стало реальною можливістю вибратися з нужденного колгоспного життя. Багатьох працівників привозили із Західної України [5, 87].

Логічним частковим вирішенням проблеми катастрофічної нестачі робочих рук у відновленні господарства, стало залучення до цього військовополонених. Початок організації мережі режимних установ для військовополонених на Миколаївщині припадає на першу половину 1944 р., коли на порядку денному стояли питання якнайшвидшого відновлення місцевих суднобудівних підприємств. Всі роботи з розміщення військовополонених, організації табірної мережі і його відділень, забезпечення бранців, їх трудового використання координувало Управління у справах військовополонених та інтернованих (УПВІ). Каталізатором розширення мережі табірних відділень для військовополонених у Миколаєві виявились потреба в забезпеченні робочою силою відновлення промислових потужностей і відповідної інфраструктури. 26 липня 1944 р. з'явився наказ НКВС СРСР «Про організацію табірної мережі в складі табору НКВС № 126». Табірний підрозділ на 1200 військовополонених вирішено організувати при Миколаївському суднобудівному заводі імені А. Марті. 15 грудня 1944 р. підписано наказ № 001497, яким санкціоновано організацію в складі стаціонарного табору для військовополонених у Миколаєві табірної мережі № 2. 1200 бранців з його табірних бараків планувалося використовувати на роботах будівництва №118 Військово-морського флоту СРСР. Після перемоги над нацистською Німеччиною і завершення війни в Європі чисельність військовополонених вермахту і його союзників у радянських таборах стрімко зростає. 4 червня 1945 р. ДКО СРСР ухвалив рішення №8921сс про розподіл військовополонених на роботах з відновлення промислових підприємств, інфраструктури та комунального господарства міст. Миколаївська область за цим рішенням отримувала

у якості робочої сили 21 000 бранців. На будівництві та реконструкції автошляхів використовувались 7 000 осіб. Для відновлення залізничних колій Одеської залізниці виділили 1000 військовополонених. Найбільше бранців залучено на відбудову промислових підприємств Миколаєві – 13 000 осіб. Прямим наслідком директивного керівництва стало значне розширення табірної мережі для військовополонених на території Миколаєва та області. У період з 6 червня до 13 липня 1945 р. структуру табірної мережі №126 поповнили одразу 12 виробничих табірних підрозділів. Однак напередодні 1946 р. НКВС СРСР провів масштабну реорганізацію таборів військовополонених на Миколаївщині, в результаті якої у складі стаціонарного табору № 126 ліквідовано 7 табірних відділень. Підрозділи, що залишились діючими, реорганізовані, отримали нові номери та ліміти контингенту. Загальна лімітна чисельність контингенту табору № 126 становила 8 500 військовополонених. Після закінчення Другої світової війни вся система роботи з військовополоненими в Українській РСР суттєво скорегована, передусім із урахуванням нових умов, обставин мирного часу, а також господарських планів керівництва СРСР і зростаючої потреби у використанні праці бранців війни. Миколаївщина та її промисловий потенціал посідали у цьому контексті не останнє місце. У складі УНКВС Миколаївської області створено групу у справах військовополонених та інтернованих [4, 78]. На відновленні Миколаївського порту і суднобудівного заводу імені А. Марті працювало 4586 чол., близько 2 тис. чол. працювало на заводі ім. 61 комунара, в школі імені Леваневського, будували житло на Сухому Фонтані і в інших районах міста. Серед військовополонених в таборі виявлено 106 військових злочинців, 34 есесівця, 33 учасники звірств, 8 контррозвідників, 10 вищих офіцерів, 19 головних військових злочинців. У січні 1946 р. в Миколаєві проведено відкритий процес над 10 офіцерами німецької армії, внаслідок чого всі засуджені до вищої міри покарання. Більшість військовополонених після 1949 р. повернулися додому, загинуло 3339 чол. [11].

Вже за півроку після визволення області повністю або частково стали до ладу 216 підприємств союзного і республіканського підпорядкування та місцевої промисловості. ЧСЗ приступив до ремонту суден і виробництва запасних частин для сільськогосподарських машин. На заводі «Дормашина» почали випускати продукцію інструментальний і складальний цехи. У м. Вознесенську стали до ладу крупорушка, два млини, канатний завод, хлібозавод; в Очакові – рибозавод, млин; у Новоодеському районі – гончарний цех і кам'яний кар'єр. На підприємствах Миколаєва працювало 287 молодіжних бригад, більшість із яких успішно справлялася з виробничими планами. На 145–350% виконували місячні завдання молодіжні бригади суднобудівників А. Пінчука, Д. Рачковського, Г. Галайди. Службовці енергокомбінату після робочого дня йшли в котельний цех. У позаурочний час робітники, службовці, а також домогосподарки міста відпрацювали в 1944 р. 130 тис. людино-днів. Понад 5 000 чол. взяли участь у відбудові залізничної станції Миколаїв. Своїми руками трудящі спорудили аеродром та пішохідний міст через ріку Інгул. На енергокомбінаті завершено відбудовчо-монтажні роботи турбогенератора потужністю 300 кВт. На початку 1945 р. став до ладу судноремонтний завод. У результаті наполегливих зусиль робітників, інженерно-технічних працівників і службовців відбудували залізничний транспорт, морський порт, річкову пристань. Фактично заново створена харчова промисловість, побудовані такі підприємства як маслозавод, миловарений завод, макаронна і кондитерська фабрики, рибзавод, облмлинтрест з 22 млинами в районах, два хлібозаводи і райхарчкомбінати в районах, Очаківський рибоконсервний комбінат і Вознесенський плодоовочевий комбінат, взуттєва, трикотажна, дві швейні фабрики.

OLEKSANDR USYKOV

Mykolaiv

THE BEGINNING OF INDUSTRY RECONSTRUCTION OF THE MYKOLAIV OBLAST (1944–1945)

The purpose of the article is to study the process and results of the industry reconstruction of the Mykolaiv oblast during the first months after the expulsion of the German-Romanian invaders and subsequent

Таким чином, незважаючи на величезні труднощі, протягом перших двох років відбудовано понад 300 промислових підприємств, економічний сектор Миколаївщини увійшов в добу повоєнного розвитку.

Список використаних джерел

1. Бажан О. Г. Особливості відбудовчого періоду в Українській РСР у другій половині 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. / О. Г. Бажан // Наук. зап. НАУКМА. Сер. Іст. науки. — 2005. — Т. 41. — С. 20–28.
2. Ветров І. Г. Відбудовний період в Україні: політичні, соціально-економічні, морально-психологічні чинники і тогочасні виклики / І. Г. Ветров // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. — К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. — Вип. 56 (№ 1). — С. 155–166.
3. Історія рідного краю: Миколаївщина / М. М. Шитюк (кер. авт. кол.), О. О. Баковецька, Н. М. Буглай та ін. — Миколаїв: Іліон, 2015. — 628 с.
4. Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: ІХ Миколаїв. обл. краєзнав. конф. / Відп. за вип. В. В. Чернявський. — Миколаїв: Вид-во Ірини Гудим, 2015. — 248 с.
5. Кислинська С. А. Відбудова промисловості півдня України в період першої повоєнної п'ятирічки / С. А. Кислинська // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць. — Вип. 3.37 (105). — (Серія «Історичні науки»). — Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. — С. 86–89.
6. Мельникова В. У післявоєнні роки / В. Мельникова // Південна правда. — 1957. — 5 апреля. — С. 2.
7. Нариси історії Миколаївської обласної партійної організації (1897–1968 рр.) / І. О. Гостев, Ю. А. Горбань, З. Д. Каткова, В. М. Немятий та ін. — Одеса: Маяк, 1969. — 419 с.
8. Носиков Ю. В. Відбудова закладів культури, освіти та охорони здоров'я в 1943–1945 рр. (За матеріалами Миколаївської, Запорізької та Херсонської областей) / Ю. В. Носиков // Укр. іст. журн. — 1972. — № 5. — С. 66–72.
9. Носиков Ю. В. З історії відбудови народного господарства України в 1943–1945 рр. (За матеріалами Миколаївської, Запорізької та Херсонської обл.) / Ю. В. Носиков // Укр. іст. журн. — 1971. — № 7. — С. 46–53.
10. Проблеми історії та сучасного стану науки Української держави: Зб. наук. пр. — Т. 1. Історичні дисципліни та українознавство / Ред. кол.: Л. І. Семко (гол.) та ін. — Миколаїв; Одеса: ТОВ ВІД, 2002. — 411 с.
11. Шитюк Н. Плен: трагедія життя / Н. Шитюк // Южная правда. — 2003. — 17 июля. — С. 4–5.

1944–1946. Already in six months after the oblast liberation, 216 enterprises of union and republican subordination and local industry became fully or partly operational. The author of the article states that, despite the enormous difficulties, over 300 industrial enterprises of the oblast were rebuilt during the first two years, the economic sector of the Mykolaiv oblast entered the postwar development period.

Key words: Ukrainian SSR, Mykolaiv oblast, industry, reconstruction, working class.

АЛЕКСАНДР УСИКОВ

г. Николаев

НАЧАЛО ВОССТАНОВЛЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НИКОЛАЕВЩИНЫ (1944–1945 ГГ.)

Целью статьи является исследование процесса и результатов восстановления промышленности Николаевщины в первые месяцы после изгнания немецко-румынских оккупантов и последующие 1944–1946 гг. Уже через полгода после освобождения области полностью или частично введены в строй 216 предприятий союзного и республиканского подчинения и местной промышленности. Автор статьи констатирует факт того, что несмотря на огромные трудности, в течение первых двух лет отстроено более 300 промышленных предприятий области, экономический сектор Николаевщины вошел в период послевоенного развития.

Ключевые слова: УССР, Николаевщина, промышленность, восстановление, рабочий класс.

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2017

УДК 94.(477)«1941»

МИКОЛА ШИТЮК

м. Миколаїв

ЛИСОГІРСЬКА ТРАГЕДІЯ 14 ВЕРЕСНЯ 1941 РОКУ

Стаття присвячена одній із трагічних сторінок Голокосту на Миколаївщині. На підставі архівних матеріалів висвітлено розправу над єврейським населенням Лисої Гори у вересні 1941 року.

Ключові слова: Голокост, Лиса Гора, єврейське населення, поліцаї.

Війська гітлерівської мотопіхоти ввірвалися до Лисої Гори 1 серпня 1941 року о 7 годині ранку. Село стало першим з окупованих населених пунктів сучасної Миколаївщини. З перших днів окупації німецько-фашистські загарбники чинили насильство над мирними жителями. Жорстоко знущалися і били за непокору німцям і новій владі, за ухил від праці на загарбників. За це жителів села заарештовували і відправляли до в'язниці.

Слідом за бойовими частинами німецької армії по щойно окупованій місцевості рухалася оперативна команда СС. Після захоплення населеного пункту виданий наказ, про виявлення і знищення євреїв.

13 вересня в суботу начальник поліції села Бараненко Г. І. після обіду дав вказівку поліцаям викопати яму. На їх запитання для

чого копати яму відповів, що багато хворих тварин на ящур і їх треба закопати. Через декілька годин яма була викопана.

Євреям Лисої Гори наказали з'явитися з документами, грошима, цінностями та речами першої необхідності на збірний пункт. Усіх євреїв зігнали до парку в центрі села. Під посиленою охороною вони переночували в сільському клубі. О 8 годині ранку 14 вересня поліцаї Ступак І. Я., Вербін І. П. розпочали здійснювати реєстрацію всіх євреїв. В неділю о 10 годині ранку групами по 40 чоловік під конвоєм поліцаїв вели до бойні, що знаходилась поруч з територією, що називалася так званою «вороб'ївською дорогою». Там їх вже чекав німецький підрозділ, що прибув з м. Первомайська.

Люди зрозуміли куди їх ведуть, тому лунав несамовитий плач і крики.